

KIPAR H R

Škofja Loka s svojo širšo okolico spada med tiste slovenske predele, ki so naravnost zasičeni z umetnostnozgodovinskimi spomeniki in z umetnostno tradicijo. Vso svojo zgodovino od srednjega veka pa do naših dni je bilo to staro mestece pravo umetnostno ognjišče, saj so njegovi umetniki in njih izdelki mnogokrat romali ne samo po Loškem pogorju in Gorenjskem, ampak skoraj po celi Sloveniji od naših najzahodnejših meja pa tja na štajerska tla¹. O posameznih loških umetnostnih spomenikih bi lahko napisali zajetne razprave in pri tem, bolj kot kje drugod na Slovenskem, ugotavljali tudi njihove kulturnozgodovinske, družbene in gospodarske temelje, — toda to raziskovanje zori le počasi in bo terjalo še mnogo truda. Za danes pa bi se rad pomudil le ob eni najdragocenejših škofjeloških umetnostnih prič — ob kiparskem okrasju prezbiterija cerkve sv. Jakoba.

Že na prvi pogled se tudi neukemu ogledovalcu razkriva, da arhitektura te cerkve ni enotnega liva. Že leta 1271 je stala na tem mestu stavba, ki se omenja zdaj kot cerkev, drugič kot kapela², toda kaj več podatkov o njej seveda nimamo. Okoli leta 1471 so sezidali današnje prostorno cerkveno ladjo »dvoranskega tipa«, katere visoki, zvezdnato obokani strop nosi šest vitkih stebrov, med katerimi se prostor neovirano preliva in povsod enakomerno kipi v višino. Ta arhitekturni ideal je Loki preko Freisinga posredovalo bavarsko stavbarstvo poznega srednjega veka³. Stike reber, sklepnike, so kamnoseški mojstri okrasili s podobami svetnikov, s heraldičnimi ščitci in z rožami, nato pa je neki slikar poživil polje med kraki obočnih zvezd še s freskami angelov, svetnikov in rož. Toda danes se ne bomo zamujali ob ladji in njenih mojstrih. Samo to še povejmo, da so to ladjo prezidali pač nekemu starejšemu prezbiteriju. Zakaj so tega za enkrat še ohranili, lahko samo ugibamo. Morda se jim je zdel še dovolj dober, podobno kot nekaj let poprej Kranjčanom njihov, — ali pa je prekinila začetno delo turška nevarnost, ki je prav v sedemdesetih letih 15. stoletja dosegla na Kranjskem svoj višek. Tako so n. pr. leta 1486 Ločani trepetali pred turškimi tolpmi, ki so udarile v Poljansko dolino⁴, zaradi česar je bilo treba popraviti mestno obzidje, plačevati obrambni turški davek itd., blagajne pa so se tako meščanu kot kmetu vedno bolj praznile⁵. Dobri Ločani so imeli torej skrbi in dela čez glavo. Komaj so preboleli te težave, jim je za Kranjsko usodni potres leta 1511 še mesto razmajal. Zrušila se je cela vrsta monumentalnih in meščanskih stavb, med drugimi tudi spodnji grad, kašča in nunski samostan. Toda ni nesreče brez sreče. Mesto je vstalo iz razvalin še lepše kot je bilo poprej. Tedanji mestni gospod, freisingški škof Filip, renski palatinski grof in bavarski vojvoda, podjeten

cerkveni knez in diplomat, obenem pa velik ljubitelj in pospeševatelj umetnosti⁶, je dal sezidati nov spodnji grad in lepo kaščo na Spodnjem trgu, sodeloval pa je tudi pri zidavi novega šentjakobskega prezbitेरija in prezbitेरija v Crngrobu, o čemer nam poleg drugih virov pričajo tudi škofovi grbi na vseh teh stavbah.

Brž ko so si meščani opomogli od potresa, že so začeli misliti na nov cerkveni prezbitेरij. Najbrž staremu potres tudi ni prizanesel, ali pa jim ni bil več po godu. Na cerkvenem zvoniku je vzdana kamnitna plošča s temle napisom:

DER STAT BAW

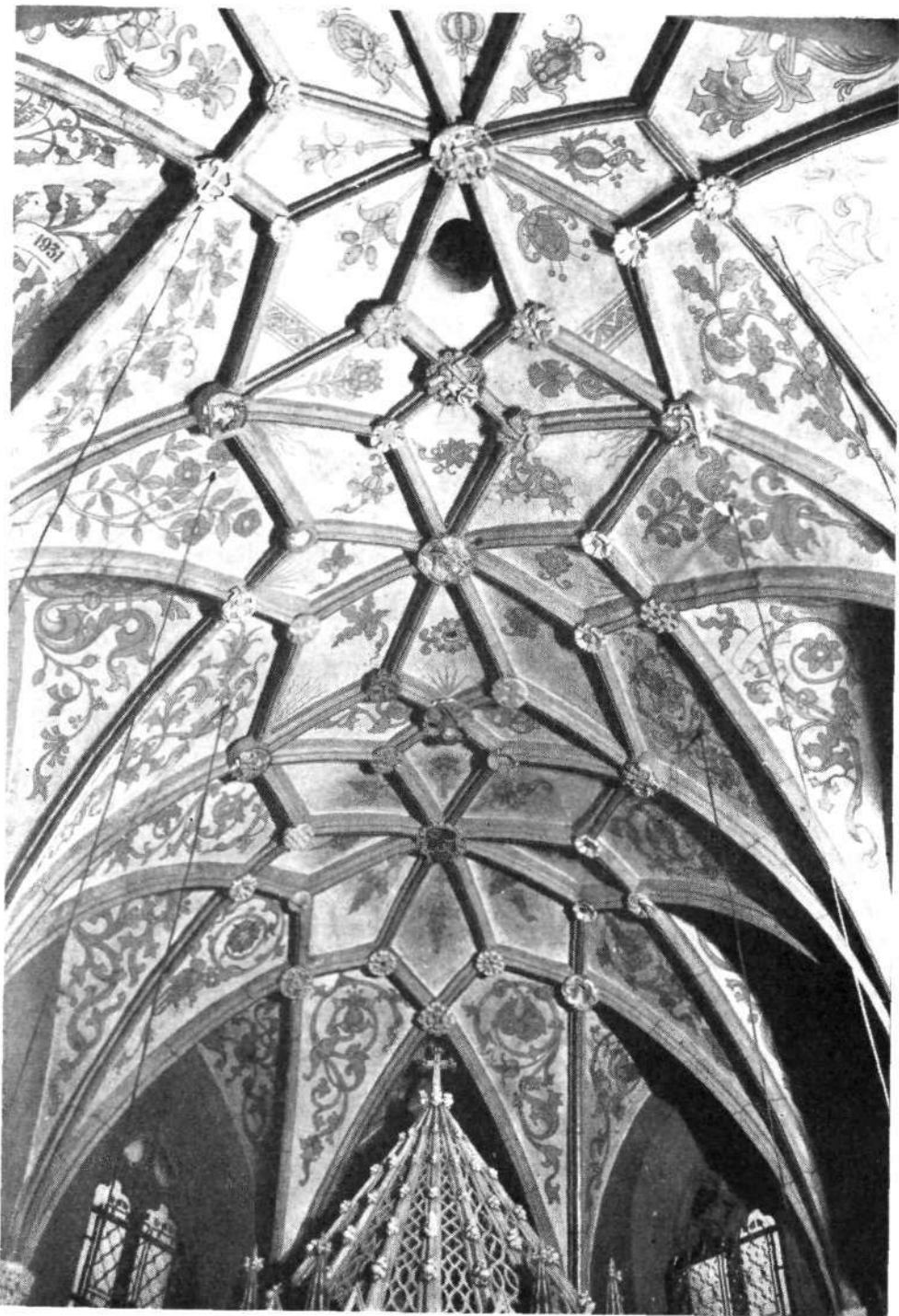
1. 5. 3. 2.

BARTHOLOME IVNAWER

Je mar ta mož, Jernej Junaver, sezidal stolp in morda celo novi prezbitेरij? Starejši pisci so tej misli pritrjevali⁷, toda že V. Steska⁸ je upravičeno podvomil, da bi to ime pomenilo arhitekta, češ da bi lahko pripadalo tudi kakšnemu odličnemu meščanu. Čudno je, da doslej Junaverjevega imena nismo našli še v nobenem drugem pisanem viru. In če bi bil zares stavbenik, — zakaj ni pritaknil pred ime ponosnega naslova »Meister«, kakršnega srečamo n. pr. v 15. stoletju na napisnih ploščah stavbarja Andreja iz Loke po Beneški Sloveniji in na Goriškem? Prav tako se napis lahko nanaša samo na zidavo ali povečavo cerkvenega stolpa, ne pa na zidavo prezbitेरija, čigar nastanek je že dr. F. Stelè upravičeno pomaknil v čas pred letom 1532. Mislim, da je prezbitेरij nastal že več let poprej, kaj verjetno okoli leta 1525, ko se omenja v cerkvi že tudi oltar sv. Katarine⁹, ki je stal pač v kapeli na južni strani prezbitेरija, tam kjer je današnja zakristija. Tej letnici ustrezajo stilno tudi sklepniki v prezbitेरiju, kot bomo še dokazali.

Med zidavo ladje šentjakobske cerkve in nastankom njenega prezbitेरija je potekel skoraj čas dveh generacij. Vsaj proti koncu 15. stoletja, če ne že v osemdesetih letih, je odložil zidarski kotomer tudi pravkar omenjeni stavbenik Andrej iz Loke¹⁰. Arhitekt loškega prezbitेरija ne kaže z Andrejevo umetnostjo nobene skupne črte, razen te, da je kljub novim dvoranskim arhitekturnim idealom, še vedno vztrajal konservativno pri vzorih starega »meščanskega kora«, seveda če mu te rešitve ni narekovala želja naročnikov. To nas tem bolj začudi, ker je bil tedaj v Crngrobu dozidan že dvoransko pojmovani prezbitेरij, ki bi bil lahko vzor tudi novemu škofjeloškemu.

Kot lahkoten, podolgovat baldahin, zaključen na vzhodni strani s tremi stranicami pravilnega osmerokotnika, se razvija prostor prezbitेरija pred nami (sl. 1). V prav posebni melodiji zveni, dovolj zvočni, da se razrešuje konstruktivne teže in spet dovolj resni, da ne učinkuje igrivo. Pač pa plemenito! Obok se boči med rebri, ki počivajo na konzolah in služnikih, se nato zvezdnato razcvetajo in se stikajo v bogato okrašenih sklepnikih, najkvalitetnejših, kar jih poznamo na naših tleh. Kakor sklepniki v ladji, so tudi ti pravi slavospev loškega mesta, njegovih fevdalnih gospodarjev in prebivalcev. Kakor iz knjige lahko razberemo na njem družbeni sestav teh ljudi. Nad glavnim oltarjem je proslavljen najprej škof Filip s svojim grbom (sl. 2 f). Nato pa se vrste po osrednji osi v smeri od vzhoda proti zahodu: sklepnik s podobo cerkvenega patrona sv. Jakoba star. (sl. 2 h); levo in desno vidimo ob svetniku dva štita, izpolnjena s kamnoseškim moj-

Skofja Loka, obok prezbiterja župne cerkve sv. Jakoba

strskim znamenjem in s črkama H in R, le da so na svetnikovi desni znamenje in črki zrcalno obrnjeni¹¹. Prav nič ne dvomim, da imamo tu opraviti s kiparjevim »podpisom« in ne s stavbarjevim znamenjem (sl. 24). Stavbarja H R v tedanji Loki ne poznamo, hipotetični Jernej Junaver ali mojster Jurko pa ob teh kraticah spet ne pribajata v poštev. Vrhu vsega pa so ti sklepniki tako imenitni, da bi jih smeli prištevati prej med kiparske kot pa med kamnoseške izdelke. Mojster, ki jih je izklesal, si je lahko upravičeno lastil toliko samozavesti, da se je podpisal na podobi samega cerkvenega patrona. Ne smemo namreč pozabiti, da je v tem času začel tudi na naših tleh renesančni individualizem izpodrivati srednjeveško umetniško anonimnost. Zato mislim, da smemo poslej upravičeno govoriti o k i p a r j u z m o n o g r a m o m H R.

Na prihodnjem sklepniku je izklesana monštranca poznogotske oblike, ob njej pa klečita na enem kolenu dva angela, ki držita ščit z velikimi škarjami. To je znamenje krojaškega ceha. Motiv monštrance — Evharistije — je torej na osrednjem sklepniku zamenjal starejši motiv centralne Kristusove podobe ali glave, ki jo je narekoval na tem mestu ustaljeni hierarhični in ikonografski red. In po istih ikonografskih pravilih je na prihodnjem sklepniku upodobljena Marija kot kraljica s krono na glavi, z žezlom v levici, v naročju pa drži Jezuščka, herkulskega otroka, ki je zasukan v močnem kontrapostu, kot bi hotel skočiti z materinih kolen (sl. 2 c). Ob Mariji sta dva grba: desni — heraldično gledano — ima v ščitu korakajočega moža z batom, levi pa narobe obrnjeni V. Prvi je grb rodbine Sigersdorfov, drugi rodbine Schenck¹². Zadnji sklepnik v tej vrsti je posvečen čevljarškima zavetnikoma sv. Krispinu in Krispinianu, ki sta upodobljena za čevljarstvo mizo; prvi reže usnje, drugi pa čevljari (sl. 2 e). Nad njima visi kot izvesek škorenj, spodaj pa je v ščitu usnjarsko rezilo. Sklepnik nas torej spominja na loški čevljarški in usnjarski ceh.

Na evangelski strani oboka srečamo tele figuralne sklepnike:

Svetniško podobo s košarico ali kotličem. Verjetno gre za neko svetnico, morda za sv. Dorotejo ali sv. Elizabeto. Manj verjetno se mi zdi, da bi bila to moška figura, ker je obleka žensko krojena. Pred profilirano polico, ki zaključuje spodnji del reliefa, vidimo heraldični ščitek, čigar vsebine pa mi več moč razbrati. — Drugi sklepnik nam kaže zavetnika kovačev, sv. Eligija (Aloja), kako onkraj okenske odprtine, odet v škofovski ornat kuje na nakovalu, zraven pa vidimo še sprednji del konja. Pod okensko polico pa je ščit s kladivom in kleščami.

Na listni strani oboka nas pozdravi najprej škof sv. Volbenk s cerkvice v roki, na polici pred njim pa je spet ščit nejasne vsebine. Morda je to spomin na kakšnega mecenskega meščana, ki mu je bilo ime Volbenk, pri čemer bi najprej pomislili na znanega Volbenka Schwarza. Toda ta je že leta 1517 ali 1518 umrl¹³. Ali je morda v oporoki volil večjo vsoto za zidavo novega prezbiterija? — Končno je tu še sklepnik z reliefom neke svetnice z golim otrokom, h kateremu se s sklenjenima rokama obrača. Na prvi pogled se nam zazdi kot Marija. Toda to smo v vrsti naših sklepnikov že srečali! Lahko bi bila tudi sv. Doroteja, če ni ta upodobljena že na ikonografsko nejasnem sklepniku na evangelski strani. Za svetnico kleči na polici manjša figura donatorja v dopetni halji ali plašču, ki sklepa roki v molitev. Najbrž je to podoba nekega klerika, morda župnika ali šentjakobskega vikarja. Vsebinsko grbovnega ščitca je težko razbrati: gre za neko

lišno znamenje v podobi enakokrakega pravokotnega trikotnika, obrnjenega s hipotenuzo navzgor in presekanega z vertikalno premico, ki sega zgoraj in spodaj čez trikotnik.

Vsi drugi sklepniki so okrašeni z različnimi cvetličnimi in zvezdastimi motivi, s ploskovitimi listnatimi vejicami, z vencem, z lilijastim križem, z grozdnato trio, z vrtincem itd.

Kakšno je torej zgodovinsko pričevanje teh sklepnikov?

Rekli smo že, da odseva na njih prebujena meščanska zavest in mecenstvo naročnikov. Napačno bi bilo namreč misliti, da je imel pri stavbi edino besedo fevdalni mestni gospod, freisinški škof ali njegov oskrbnik. Celo na deželi so že pred sto leti minili časi, ko je zemljiški gospod odločal pri zidavi cerkva. Pri takih naročilih so imeli tudi meščani svojo besedo, kot bomo videli malo niže pri zidavi crngrobskega prezbiterija. Kajti gmotno breme je v veliki meri počivalo na meščanskih, obrtniških ramah! Zato se ne smemo čuditi, da poleg škofovega grba srečamo na loških sklepnikih znamenja tedanjih loških cehov. Še več! Sklepnik z grbom Baltazarja Sigesdorfa, tedanjega loškega blagajnika, se je moral za eno mesto umakniti krojaškemu cehu, ki je bil v mestu najstarejši in gotovo tudi najuglednejši. Ustanovljen je bil že leta 1457. Zato je bil poudarjen na osrednjem sklepniku z monštranco. Patron krojačev je bil sicer navadno sv. Homobonus (n. pr. v Tržiču) ali sv. Jurij (v Kranju), v Loki pa je bil krojaški ceh najbrž povezan z bratovščino sv. Rešnjega Telesa. — Za krojaškim po ugledu ni dosti zaostajal čevljarski in usnjarski ceh iz leta 1459, čigar patrona in znamenje srečamo prav tako še v osrednji vrsti sklepnikov. Kovaški ceh, ki je bil ustanovljen šele leta 1475, pa se je moral umakniti s svojim sv. Eligijem že v stransko vrsto. Čudno pa se nam zdi, da leta 1511 ustanovljeni lončarski ceh na sklepnikih ni zastopan, kajti njegovega patrona sv. Florijana ne srečamo nikjer, — razen če pri svetniški figuri s kotličem nimamo opraviti s tem svetnikom, kar pa je komaj verjetno, ker učinkuje podoba kot ženska¹⁴.

Seveda pa je ta slava tudi nekaj veljala. Cehi in posamezni donatorji, ki so ovekovečeni na sklepnikih, so bili tudi plačniki ne le za same sklepnike, ampak tudi za tisti del oboka, čigar rebra se v teh sklepnikih stikajo.

V današnjem oratoriju nad novo zakristijo se nam je kot ostanek nekdanje kapele sv. Katarine — katere oltar je, kot smo rekli zgoraj, povezan z letnico 1525! — ohranil poleg rastlinsko okrašenih tudi eden figuralni sklepnik. Na njem vidimo sv. Katarino z velikim mečem v desnici, levico pa opira na pol kolesa (sl. 2 g).

Stilno se v delu našega mojstra še nekoliko heterogeno prepleta poznogotska likovna tradicija z novimi renesančnimi ideali. Že noša figur je popolnoma modna, kar velja tako za Marijo, oblečeno v suktnjo z visokim ovratnikom, kot za svetnico z otrokom, ki ji je oblačilo na prsih močno in pravokotno izrezano, rokavi pa so ji v komolcih široki in zavihani. Še angela ob monštranci sta sodobno oblečena, še bolj pa figura s kotličem ali košarico — napihljeni razporki na ramenih, ovratnik, v komolcih izredno razširjeni rokavi! — in sv. Katarina v tesnem životeu z velikim vratnim izrezom, s širokimi rokavi in s širokim, nabranim krilom je prava mlada meščanska lepota svojega časa. Svetniška čevljarja imata na glavah meščanske barete in po modi kratko pristrižene lase. Gube oblek, posebno pri Mariji, angelih, sv. Jakobu in čevljarskih patronih nas še spominjajo na stil poznogotskega

baroka, čeprav včasih ne morejo prikriti želje, da bi se uredile v vzporedne sisteme — n. pr. na Marijinem plašču, na krilu sv. Katarine, pri angelih itd. Ta slikoviti princip, ki preglašča renesančno urejenost, se uveljavlja tudi v listnatem ozadju za figurami Marije, angelov, svetih čevljarjev, sv. Jakoba in sv. Katarine, medtem ko se ostale figure razvijajo pred okroglimi diski. Značilne so tudi police, ki omejujejo nekatere reliefe v spodnjem delu in na katerih lepé štيتci z grbi. Ta motiv pa je manjka na sklepniku sv. Jakoba, pod monštranco, Marijo, sv. Katarino, pri sv. Krispinu in Krispinijanu pa ga je nadomestila čevljarska mizica, medtem ko je sv. Eligij uokvirjen z oknom svoje delavnice.

Nova v kulturi naših sklepnikov je tudi kompozicija figur. V prejšnjih časih se je le izjemno družilo več figur na istem sklepniku. Tako vidimo n. pr. v škofjeloški cerkveni ladji oba čevljarska patrona, sv. Eligija, ki prijemlje hudiča v ženski podobi s kleščami za nos, ob tem ali onem svetniku se pojavi donator itd. Toda tod je kompozicija še nekam toga, nepričljiva — lahko pa je bila našemu kiparju neposreden pobudnik. Figure na sklepnikih prezbiterijski pa so skupinsko poživljene, aktivno razgibane — svetniki pri obrtniškem delu, kretnje rok, kontrapostna drža itd. Kipar ne upodablja več samo ikonografsko določenih svetnikov in izoliranih oseb, ampak življenje, zajeto v reliefne kompozicije v pravem pomenu besede. Poznogotski realizem, oplojen še z renesančnimi sokovi, se uveljavlja tod z vso pristnostjo in močjo.

Ob vsem tem se mi zdi nastanek prezbiterijski leta 1532 skoraj nemogoč. Pač pa bi ta stilna stopnja lepo ustrezala sredi dvajsetih let 16. stoletja.

Toda šentjakobski sklepniki imajo že starejše predhodnike v dveh sklepnikih v prezbiterijski cerkvice sv. Filipa in Jakoba v Hribcih nad Poljansko dolino. Na prvem je izklesana Marijina podoba, na drugem pa podoba cerkvenih patronov (sl. 2a in d). Za primerjavo je posebno zgovoren Marijin sklepnik: pred diskastim ozadjem je upodobljena Marija do pasu. Čez suknjo je ogrnjena v plašč, ki je velikopotezno guban in se s tem lepo podreja slogu poznogotskega baroka. Značilni resasti lasje padajo Mariji z glave na ramo, kjer se cepijo v dva pramena. Dete drži Marija diagonalno pred prsmi. Jezus se ji z levico oklepa vratu, v desnici pa ima jabolko. Tako Jezusov kot Marijin obraz sta istega tipa kot v Škofji Loki in isto velja tudi za Marijino krono s trikotnimi roglji. Toda tako Jezusova kot Marijina drža je še precej bolj okorna kot v mlajšem loškem primeru, lahko bi rekli, da se kipar še ne zaveda posebne reliefne zakonitosti, ki dopušča figuram mnogo več svobode kot pa v haptične zakone vezana prosta plastika, ki je očitno s svojim vzorom tu še odločala. Isto bi lahko rekli tudi o sklepniku sv. Filipa in Jakoba. Apostola sta združena v dokaj skladni kompoziciji in v sistemu draperije že napovedujeta gube, ki jih malo kasneje zagledamo na loškem sklepniku sv. Krispina in Krispinijana. Obraza sta jima izrazita in realistična: Filipov je zalit, brez brade in brk in lasje so mu kratko pristrženi; Jakobov pa je bolj asketski, bradat in obkrožen z nazirejskimi lasmi. Kosmi nakodrane kratke Jakobove brade so obdelani enako kot na reliefu sv. Jakoba starejšega v Loki. Tudi ta sklepnik ima diskasto ozadje. Plastičnost je izredno prepričljiva, tako da nam vzbuja skoraj vtis polne plastike.

Na srečo nam pisani vir podkrepljuje datacijo, ki jo narekuje že stilni izraz teh figur. V škofjeloškem župnišču se je namreč ohranil register

a

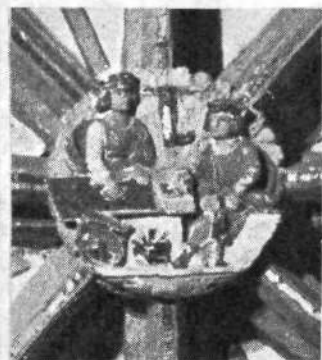
b

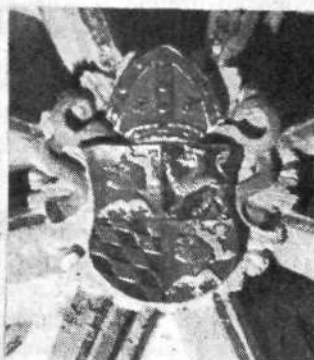
c

d

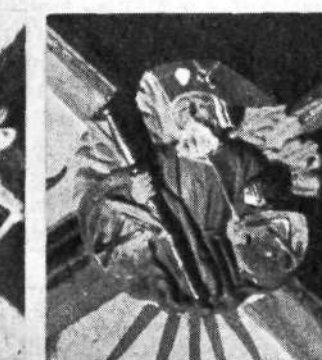
e

f

g

h

i

Marijini sklepniki: a) pri Sv. Filipu in Jakobu v Hrbečih nad Poljansko dolino, b) v Crngrobu, c) v župni cerkvi v Skofji Loki, d) Sklepnik pri Sv. Filipu in Jakobu, e) Župna cerkev v Skofji Loki, čevljarška patrona. f) Istotam, grb škofa Filipa, g) Istotam (oratorij nad zakristijo) sv. Katarina, h) Istotam, sv. Jakob z mojstrskima znamenjima, i) Mojstrsko znamenje povečano.

cerkve sv. Filipa in Jakoba, ki se začenja z letom 1522¹⁵. Jasno je, da cerkev ni mogla nastati po tem letu, prav tako pa bi jo težko datirali dosti prej. Tudi freske spadajo med starejša dela Jerneja iz Loke, nastala še pred letom 1530. Omenjena knjiga našteva več zidarskih in steklarskih del, ki pričajo, da so cerkev dodelovali tudi še v času po začetku zapiskov. Tako se nam torej sklepника pri sv. Filipu in Jakobu tudi po dokumentarnih virih kaže kot najstarejše doslej znano delo kiparja H R.

Preselimo se v Crngrob. Tudi tu nas pozdravlja naš kiparski mojster.

Leta 1520 je sklenil loški stavbenik Jurko pogodbo z loškim glavarjem in oskrbnikom Pavlom Raspom, z blagajnikom Baltasarjem Siegersdorffom, z vikarjem Antonom, s sodnikom Antonom Stingeletom in z drugimi mestnimi starešini in s crngrobskimi ključarji, da bo natančno po danih navodilih sezidal nov prezbitarij crngrobske cerkve in nov zvonik, ki naj ne bo višji od prezbitarija. Delo mora končati do leta 1524. Vse je bilo v pogodbi natančno določeno: kakšna in kako velika naj bo stavba, kako naj bo okrašena, da ne sme imeti opornikov itd. Kamen za obok naj stavbenik lomi in obdela v znanih kamnolomih pri Moravčah. Sklepniki (Filipov grb in »Rosen«) naj bodo taki, da ga ljudje ne bodo zmerjali¹⁶. Jurko je res skušal ugoditi naročnikovim željam. Arhitektura novega dvoranskega prezbitarija se v mogočni muziki svetlobe druži ob tri nizke, mrakotne cerkvene ladje, ki jim segajo korenine delno celo do romanske dobe nazaj. Obok prezbitarija se opira na dve vrsti stebrov, stikališča reber pa so poudarjena s sklepniki, ki so delno figuralni, delno heraldični ali cvetlični. Toda v tem najbrž ni docela ustregel ljudski želji. Dekorativno sklepniki še nekam učinkujejo, toda po kiparski kvaliteti so kaj revni, ploskoviti in okorni. Kdo ve, če se med meščani ni našel kritik, ki jih je obgodrnjal? Ali niso morda naročniki že pri sestavljanju pogodbe vedeli, da stavbenik Jurko v svoji delavnici nima izurjenih kamnoseških mojstrov, in so zato vstavili vanjo tisto pripombo o zmerjanju. Morda je Jurko tako nezadovoljstvo s kakšnim svojim delom že povzročil? Stara kamnoseška kultura je bila pač že v zatonu, tako da tudi »pomočnik Jakob«, ki je sodeloval kot klesar nekaj desetletij poprej z mojstrom Andrejem iz Loke v Benečiji, ni presegal popolnoma rekodelske kvalitete.

Toda eden med crngrobskimi sklepniki je izjema. Tisti nad velikim oltarjem, ki ga krasí Marijin relief (sl. 2 b). Večji je od drugih in dobrega dela. So si mar naročniki mislili, da naj bo vsaj podoba cerkvene patrone taka, da jo bo veselje pogledati? Pa so povabili na delo zanjo drugega mojstra, našega kiparja H R?

Pred okroglim ozadjem, sestavljenim iz plamenastih žarkov je upodobljena Marija skoraj do kolen. Z desnico pridržuje ob prsih krepkega Jezuščka, v leviči drži žezlo. Jezus z desnico blagoslavlja, v leviči pa ima jabolko. Marija je oblečena v visoko prepasano suktnjo v visokim ovratnikom. Več ali manj vzporedno in drobno gubani plašč ji prekriva tudi glavo in ji v velikem ušesastem motivu uokvirja desno roko. Spodaj zaključuje relief velik polmeseč z grotesknim obrazom, ki mu Jezus stoji na čelu.

Kljub nekaterim slogovnim razločkom je zveza med crngrobskim Marijinim in škofjeloškimi sklepniki takoj opazna. Po krepkem tipu obraza s poudarjeno bradico, s širokimi lici in z značilno oblikovanimi očmi je crngrobska Marija sestra škofjeloške in tiste pri Sv. Filipu in Jakobu, čeprav je v celoti manj razgibana in čeprav Jezus nekoliko leseno stoji,

kar nas — podobno kot pri sv. Filipu in Jakobu — spominja še na vzore iz preteklega stoletja. Polico, kakršno smo srečevali v Škofji Loki, nadomešča tu polmesec. Drobne gube plašča so modno stilni poblisk drugega in začetka tretjega desetletja 16. stoletja, ki ga je na škofjeloškem po koroških — beljaških — vzorih udomačil že okoli leta 1515 domači kipar Jakob Schnitzer (prim. Schwarzov nagrobnik v Stari Loki ali leseni Marijin kip iz okolice Kostanjevice na Dolenjskem v Narodni galeriji v Ljubljani!). Če pa opazujemo plastične vrednote v razvojni črti sv. Filip in Jakob—Škofja Loka—Crngrob, lahko rečemo, da so se te v Loki, v primeri s sv. Filipom in Jakobom, oslabile, v Crngrobu pa spet okrepile. Na sploh nam crngrobški sklepnik povzroča več preglavic. Če je nastal že v času, ko je Jurko v Crngrobu še zidal, to je pred letom 1524, bi moral biti starejši od loških sklepnikov, učinkuje pa stilno napredneje (vzporedne gube!); motivno pa je zaostal (razgibanost, drža Jezusa!). Vzbuja se nam torej vprašanje: ali so vstavili sklepnik v že dozidani obok, kar pomeni, da bi morali z njim nadomestiti nek poprejšnji sklepnik iz Jurkove delavnice. Ali pa je naš kipar ob tem, v celotnem arhitekturnem prostoru izoliranem delu poskušal uveljaviti, nekako za vajo, nov stilni izraz, ki ga je nato v Loki ponovno za nekaj časa opustil. To vprašanje bo najbrž ostalo še nekaj časa odprto.

Dotaknimo se na tem mestu še problema samega mojstra Jurka. Ta je bil pač samo stavbenik in ne tudi klesar arhitekturnega kamnoseškega okrasja. Najbrž je identičen s stavbarjem, ki se kot »Jurgko Mawrer« pojavlja v freisinških računih ob zidavi stolpa spodnjega gradu leta 1521¹⁷. Teže je odgovoriti na vprašanje, če smemo našega Jurka istovetiti tudi z Jurkom »Kranjcem«, ki je med leti 1515—1521 zidal škofijski dvorec v Zagrebu. V. Steska to misel zagovarja, malo pa je verjetno, da bi jo lahko kdaj trdneje dokazali. Še manj verjetna pa je misel, da je stavbar Jurko ista oseba kot »Martin Jorkho Streit«, za katerega so še leta 1573 brali ustanovljene maše¹⁸. — Nič manj mikavno ni vprašanje, če lahko še kakšno stavbo na loških tleh pripišemo Jurku.

Leta 1529 so dozidali sedanjo Homanovo hišo na škofjeloškem Mestnem trgu. Teda je bila škofova last¹⁹. Njeni kamnoseško okrašeni detajli, posebno konzole pod pomoli in sklepnik na portalu spominjajo na konzole v crngrobškem prezbiteriju. To bi morda govorilo v prid Jurkove delavnice. Toda profano arhitekturo za zdaj še težko primerjamo z Jurkovo cerkveno arhitekturo. Težko pa bi si zamislili, da bi

Srednja vas pri Senčurju, cerkev sv. Katarine. Marijin sklepnik z letnico na ščitku

v tedanji Loki bil še kak drug mojster, ki bi prekosil Jurka kot stavbenika, saj se je kot tak v Crngrobu dobro izkazal. Homanova hiša je izredno zgovoren primer združevanja severnih in mediteranskih stavbnih elementov in tako tipična prav za kulturni prostor, v katerem je nastala.

In končno naj zapišem še najbolj tvegano hipotezo: ali ni več kot verjetno, da je tudi prezbiterij sv. Jakoba sezidal Jurko takoj potem, ko je leta 1524 končal delo v Crngrobu? In da se je pri tem že tesno povezal s kiparjem H R? Ne sme nas motiti, da se je v arhitekturnem pojmovanju povrnil spet k starim vzorom meščanskega kora in da je ogle prezbiterija okrepil tudi z močnimi oporniki.

Je mar Jurko okoli leta 1530 že umrl? Ko srečamo kiparja H R ponovno v službi arhitekturne plastike, je sodeloval menda že z nekim drugim stavbarjem — v cerkvi sv. Katarine v Srednji vasi pri Šenčurju. Prezbiterij te cerkve je zelo banjast in sistem rebraste zvezde se je na njem že razkrojil, tako da učinkuje nekoliko krhko, posebno ker poteka diagonalno rebro tudi po sredi centralnega rombičnega polja.

Razen osrednjih dveh sklepnikov so v Srednji vasi vsi ostali samo dekorativno okrašeni z raznimi cvetovi, zvezdami, z grozdnato trto itd. Centralni sklepnik nam kaže nad značilno profilirano polico s ščitom v sredi frontalno doprsno Marijo, ki kakor Nikopoiia drži pred seboj golo dete, stoječe na polici (sl. 3). Ovratnik suknje ji sega do brade. Težek plašč se ji spušča z glave, ji kolobarjasto obkroža desnico in se nato valovito nabira na polici. Glavo venča Mariji krona s trikotnimi roglji, izpod plašča pa se ji spuščata na prsi dve kiti las. Dete je razkoračeno in drži v levici jabolko. Na Marijini desni je upodobljena sv. Radegunda (na robu police označena z napisom) s palmovo vejico v desnici, levica pa ji počiva na knjigi. Na

glavi ima redovniško prekrivalo. Na Mariniji levici se stiska sv. Katarina z modno pričesko in s krono, ogrinja pa jo plašč. V desnici drži pol kolesa, v levici pa lahko zakrivljeni meč.

Drugi sklepnik je nekoliko manjši in v spodnji četrtini spet zaključen s profilirano polico, izza te pa vidimo dokolenski postavi sv. Marjete z zmajem in s knjigo in sv. Jurija, ki z velikim mečem prebada drugega zmaja (sl. 4). Ti dve figuri sta mnogo bolj razgibani kot trojica na prvem sklepniku in zato po dinamičnem izrazu bližji škofjeloškim. Njuna noša je spet popolnoma modna.

Srednja vas pri Šenčurju, cerkev sv. Katarine. Sklepnik sv. Marjete in sv. Jurija

Ni treba dolgih dokazov o avtorstvu kiparja H R. O tem nas prepričajo že tipi obrazov, kompozicija in že znana »polica« pred figurami, le slog se je spet nekoliko spremenil. Niti pri sv. Filipu in Jakobu niti v Crngrobu se renesančne črte v delu našega kiparja niso močnejše uveljavile, poudariti pa smo jih morali že v Škofji Loki. Popolnoma pa so preglasile poznogotski oblikovni ideal v Srednji vasi. Predvsem so se okrepile renesančne vzporedne gube in sicer z mnogo odločnejšim naglasom kot v Crngrobu. Izgubile pa so se plastične vrednote, saj so pred nami reliefi, ki hočejo biti res reliefi, kar medaljersko občuteni, tako da moramo pomisliti na vzore iz medaljerske umetnosti, katere značilen rekvizit so tudi police²⁰. Prav okoli leta 1500 je namreč tudi v srednji Evropi doživela medaljerska umetnost lep razcvet in mnogokrat zelo odločujoče vplivala tudi na druge kiparske panoge, podobno kot sredi 15. stoletja grafični listi. Če so bile pri sv. Filipu in Jakobu, v Crngrobu in delno tudi še v Škofji Loki sence še močan pobudnik slikovitih mikov, pa so postale v Srednji vasi le nekak modelacijski pripomoček. Svetlobni kontrasti so se spremenili v zmeren sfumato. Dandanes, ko so vsi srednjevaški sklepniki pobeljeni, je to še posebno očitno, ker ne podpira reliefov nobena barva. Isto prizadevanje po ploskovitem izrazu srečamo tudi na ornamentalnih sklepnikih, saj so nekateri prekriti že s popolnoma linearno dekoracijo.

V Srednji vasi so tudi konzole plastično oblikovane. Poleg čopasto stiliziranih geometričnih konzol srečamo tudi listovno in s trto okrašeno, tri pa so figuralne. Tako vidimo na južni steni žensko glavico brez oprsja, osrednja konzola pa nam kaže debelušnega mladega moža z obritim obrazom in s kratko pristrizženimi, nakodranimi lasmi. Na glavi ima turbanasto prevezo, okoli obradka pa ruto. Z obema rokama opira konzolno ploščo nad seboj in tako simbolično nosi težo reber. — Osrednja konzola na severni steni pa je oblikovana v podobi bradatega starca — kosmi brade so mu nakodrani kot pri loškem sv. Jakobu —, ki prav tako podpira z rokama krilno ploščo konzole. Na glavi ima turbanasto pokrivalo.

Na ščitcu Marijinega sklepnika razberemo letnico 1530 ali 1534. Zadnja številka je namreč rombične oblike, tako da bi bolj ustrezala zgornjemu delu gotske četvorke, kakor pa ničli, toda ne moremo opaziti njenih spodnjih krakov. Nagibam se pa k branju 1534, kar bi tudi slogovno ustrezalo.

Ostane nam še odgovor na vprašanje, kam naj lokaliziramo delavnico mojstra H R.

Zelo zapeljiva je misel na Škofjo Loko, saj ga na Loškem srečamo v arhitekturni plastiki kar trikrat. Z neko upravičenostjo pa bi se zanj lahko potegoval tudi Kranj. Prav tako še ni jasno, v koliko smemo mojstru pripisati tudi kakšne oltarske plastike, res pa je, da se njegovemu stilnemu izrazu zelo približujejo kip stoječe Marije na Visokem pri Kranju, kipi sv. Neže, sv. Apolonije in sv. Lucije v Britofu pri Kranju in kip sv. Katarine na Lomu pri Trziču. Toda sleherna dokončna beseda v tej smeri bi bila za zdaj še pre nagljena. Prav tako ne moremo razrešiti drugega vabljivega vprašanja: ali ni morda mojster H R izklesal tudi lepega nagrobnika loškega glavarja Viljema/Gottholda Raspa, ki so ga iz šentjakobske cerkve prenesli kasneje v starološki grad (sl. 5). Po temeljnem, z renesančnimi pobudami prežetem stilnem izrazu se ta lepa nagrobna plošča iz leta 1530 res zelo približuje stilni govorici škofjeloških, še bolj pa srednjevaških sklèpnikov. Ker kaže Raspo obraz portretne črte, ga je seveda težko

Stara Loka, grad. Nagrobnik Gotholda Viljema Raspa

tekturno plastiko, posebno ker ne kaže klesarskega prijema. Ni pa se nam posrečilo doslej še ugotoviti, kje se je naš kipar učil in v katerem umetnostnem krogu je zasidran. Pri crngrobškem Marijinem sklepniku in pri sklepnikih s sv. Filipa in Jakoba bi sicer utegnil zaslutiti še nekaj odmevov starejšega, okoli leta 1520 umrlega škofjeloškega kiparja Jakoba Schnitzerja, toda odločilnega Jakobovega pečata v naši skupini ne najdemo. Stilno časovno sorodstvo kažejo škofovski nagrobniki in oltar sv. Andreja iz leta 1527 v Gornjem gradu, izdelki v »donavski šoli« dozorelega Mojstra

enakovredno primerjati s tipi svetniških obrazov, celotna, v viteški oklep odeta postava pa nam za komparacijo spet ne nudi dovolj oporišč. Toda mehka modelacija figure, ob kateri kar čutimo, s kakšnim veseljem je kipar nagrobnika oblikoval melodiozne forme viteškega oklepa in žarkoviti potek reber na njem, zveni zelo sorodno kot na sklepnikih. Prav tako je vredno primerjati nekoliko ohlapno, skoraj testeno držo rok viteza Raspa in viteza sv. Jurija na sklepniku v Srednji vasi. Heraldični ščitci — pri katerih pa ne smemo pozabiti, da so po tipu tedaj vsesplošno v modi in niso navezani izključno na eno delavnico! — nastopajo v enakih oblikah na sklepnikih in na nagrobniku. Rastlinska girlanda, ki se pne nad vitezovo figuro kot renesančni lok, spominja po obravnavi posameznih listov na rastlinsko okrašene sklepnike in konzole v Loki in Srednji vasi.

Mnogo dokazov govori torej v prid hipotezi, da je Raspo nagrobnik izdelek kiparja H R. Pri tem moramo poudariti, da je skoraj izključeno, da bi bilo delo tako kvalitetnega mojstra omejeno samo na arhi-

škofa Rauberja, toda kakšnih večjih povezav med obema delavnicama spet ne opazimo. Oblikovno se je, kot smo že zgoraj poudarili, mojster H R gotovo oplajal z vzori iz medaljerske obrti.

V svojem času in prostoru pomeni kipar H R nekoliko meteoren pojav, enkratno po izrazu in zelo kvaliteten. Upoštevati ga moramo, kadar govorimo o zadnjem utripu naše srednjeveške plastike kot tedaj, kadar iščemo prve manifestacije renesančne umetnosti na naših tleh. Posebno pa seveda tudi takrat, kadar bi radi poudarili visoko umetnostno raven poznosrednjeveške Škofje Loke in njenih prebivalcev.

OPOMBE

¹ J. Veider, Umetna obrt na škofjeloškem ozemlju, Škofja Loka in njen okraj, 1956, str. 25 sq.; E. Cevc, Umetnostni pomen škofjeloškega okoliša, Loški razgledi I, 1954, str. 65 sq.

² F. Pokorn, Loka, DiS 1894, str. 657.

³ Prim. F. Stelè, Gotske dvoranske cerkve v Sloveniji, ZUZ 1958, str. 1 sq., posebno str. 15 sq.

⁴ St. Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, GMDŠ 1945, str. 20.

⁵ Za gospodarski položaj na škofjeloškem v teh letih glej tudi: P. Blažnik, Upori loških podložnikov konec XV. in v začetku XVI. stoletja, Loški razgledi II, 1955, str. 65 sq.

⁶ J. Schlecht, Verzeichniss oder Chronika aller Bischöfen des löblichen Tuembstifts Freising, Sammelblatt des Hist. Vereins Freising, Freising 1929.

⁷ F. Pokorn, o. c. str. 658 (z navedeno starejšo literaturo, ki je navajala Junaverja večkrat tudi z imenom »Kunaver«).

⁸ Naši stavbarji minule dobe, ZUZ 1925, str. 5.

⁹ F. Pokorn, o. c. str. 658.

¹⁰ F. Stelè, Epigrafične drobtine (II. Stavbar Andrej iz Loke), ZUZ 1925, str. 47 sq.; ZUZ 1926, str. 147 sq.

¹¹ Ta moment je pomemben. Dokazuje nam, da moramo ob mojstrskih znamenjih prav tako računati s »heraldičnimi« pravili kot pri samih grbih. To bi pomenilo: če je znamenje na evangeljski, to je na desni strani cerkve, je obrnjeno pravilno, če pa je na listni — levi — strani, je zrcalno obrnjeno. Tudi v našem primeru je zrcalno obrnjeni ščitec na listni strani.

¹² Za primerjavo z grbom plemiške družine Svhencckh glej J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain, knjiga IX., sl. str. 115. — Pristrčno se zahvaljujem kolegu arhivarju Mestnega arhiva v Ljubljani, prof. Božu Otorepcu, ki me je opomnil, da je našel v MALJ na listini z dne 8. febr. 1428 na pečatu deželnega glavarja na Kranjskem Ulrika Schencckha v. Osterwics enak grb. Še bolj dragocen pa je podatek, da so imeli enak grb tudi loški ministeriali, kot pričajo grbi na pečatih v Državnem arhivu na Dunaju, n. pr. na listini z dne 8. dec. 1299 (Konrad Loški) ali na listini z dne 12. marca 1312 (Wiernher Loški) in 14. febr. 1350. Morda so bili Siegersdorfi nekakšni dediči le teh?

¹³ Zdi se mi, da je v spodnjem delu grba opaziti tri nabrekline, ki bi lahko naznačevale tri »griče«, iz katerih poganja vejica s cvetovi Schwarzovega grba (prim. grb na starem župnišču v Škofji Loki ali na Schwarzovem nagrobniku v Stari Loki).

¹⁴ Za podatke o loških cehih glej: R. Andrejka, Škofjeloški cehi, Škofja Loka in njen okraj, o. c. str. 18 sq.; P. Blažnik, O cehih na Slovenskem, Posebni odtis iz Zbornika slovenskega obrta 1918—1958, Ljubljana 1940.

¹⁵ Registrum ecclesiae S. Jakobi in Chrib inchoatum anno Domini 1522. — Zdaj je shranjen v Skofijskem arhivu v Ljubljani. — *F. Stelè*, Slikar Jernej iz Loke, GMDS 1924—1925, str. 24 sq. V tem zapisniku se omenja tudi ime slikarja Jerneja iz Loke.

¹⁶ A. Koblar, O zidanju crngrobške cerkve, IMK II., str. 152 sq.; J. Veider, Vodič po Crngrobu, Skofja Loka 1936, str. 32 sq.

¹⁷ Za podatek dolgujem toplo zahvalo prof. dr. P. Blažniku.

¹⁸ F. Pokorn, o. c. str. 626, op. 2.

¹⁹ F. Planina, Znamenitosti Škofje Loke, Loški razgledi II., str. 114.

²⁰ Nekaj primerov medalj s »policami«, ki pa so pravzaprav le odseki z napisi ali grbi, glej v knjigi: K. Domanig, Die deutsche Medaille in kunst- und kulturhistorischer Hinsicht, Wien 1907, u. pr. tab. XIII., sl. 113 (iz leta 1555), tab. XXI., sl. 192 (iz l. 1542), tab. XXV., sl. 229 (iz l. 1554) itd.